

Plenul Curții Supreme de Justiție

H O T Ă R Î R E

Cu privire la unele chestiuni ce țin de aplicarea de către instanțele judecătorești a prevederilor articolului 3 din Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturile Omului și a Libertăților Fundamentale

Reieșind din doctrina și practica judiciară cu privire la prevenirea, combaterea și pedepsirea actelor de tortură și tratamentelor sau pedepselor inumane și degradante;

ținând cont de garanțiile asigurate persoanei de Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (în continuare Convenția), care urmează a fi interpretate prin prisma jurisprudenței Curții Europene pentru Drepturile Omului (în continuare CEDO);

luînd în considerație complexitatea problemelor juridice cu care se confruntă organele de drept și în special instanțele de judecată, avînd în vedere importanța aspectelor procesuale evaluate de jurisprudență în cadrul practicii judiciare privind aplicarea corectă și uniformă a prevederilor impuse de articolul 3 al Convenției;

urmărind scopul de a îndruma judecătoria și procurorii instanțelor de toate nivelurile să asigure respectarea interzicerii torturii, tratamentelor și pedepselor inumane și degradante;

în temeiul articolelor 2 lit. e) și 16 lit. d) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție, Plenul prin prezenta hotărîre oferă următoarele explicații:

1. Articolul 3 din Convenție stipulează: *Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.* Aceleași prevederi se regăsesc și în legislația națională, în special în art. 24 din Constituție și art. 10 alin. (3) Cod de procedură penală.

Prevederi asemănătoare se conțin și în tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, menționate în anexa la prezenta hotărîre.

Din conținutul art. 3 al Convenției se desprind următoarele noțiuni esențiale și anume: tortură, tratament inuman, tratament degradant, pedeapsă inumană și pedeapsă degradantă, care fac parte la modul generic din categoria *relelor tratamente, noțiune folosită în continuare.*

2. Prevederile articolului 3 din Convenție se aplică sub două aspecte: partea materială și cea procesuală.

I. PARTEA MATERIALĂ DE APLICARE A PREVEDERILOR ART. 3 DIN CONVENȚIE

3. Convenția interzice, în termeni categorici, tortura și tratamentele sau pedepsele inumane ori degradante, indiferent de circumstanțe și de comportamentul victimei (a se vedea, spre exemplu, cazul *Labita v. Italy* [GC], nr. 26772/95, § 119, ECHR 2000-IV). Spre deosebire de majoritatea normelor materiale ale Convenției și ale Protocoalelor nr. 1 și nr. 4, articolul 3 nu conține prevederi care să permită excepții, iar conform articolului 15 § 2 al Convenției nici o derogare de la prevederile sale nu este permisă, chiar dacă este cazul unui pericol public care amenință viața națiunii (a se vedea, cazul *Selmouni v. Franța* [GC], nr. 25803/94, § 95, ECHR 1999-V, și *Assenov and Others v. Bulgaria*, hotărîre din 28 octombrie 1998, *Reports* 1998-VIII, p. 3288, § 93).

Articolul 3 al Convenției nu interzice supunerea la orice dezavantaj fizic sau psihic. Pentru a intra în sfera de protecție a art. 3 al Convenției un rău tratament (maltratarea, condițiile de detenție inumane sau degradante, lipsa asistenței medicale efective etc) aplicat unei persoane trebuie să atingă un anumit grad de severitate. Stabilirea acestui grad depinde de toate circumstanțele cauzei cum ar fi: durata și intensitatea tratamentului, efectele fizice și psihice ale acestuia, în unele cazuri vârsta și sexul, precum și starea de sănătate a victimei (hot. *Irlanda vs Regatul Unit* din 18.01.1978, p. 25; hot. *Kudla vs Polonia*, p. 91 și hot. *Peers vs Grecia*, p. 67).

Atunci când o persoană este privată de libertate sau, în general, intră în contact cu agenții forțelor de ordine, utilizarea forței fizice asupra sa, atunci când aceasta nu este determinată de comportamentul persoanei, aduce atingere demnității umane și constituie în principiu o încălcare a dreptului garantat de art. 3 din Convenție (hot. *Labita vs Italia*, § 120, și hot. *Pantea vs România* din 3.06.2003, § 185-186).

Victimele sunt supuse relor tratamente cu un anumit *scop*, precum ar fi obținerea informației sau mărturiilor și de a umili și înjosi persoana. Totuși absența unui astfel de scop nu poate elimina în mod concludent o constatare a unei încălcări a art. 3.

4. Se atrage atenția judecătorilor că termenii folosiți în textul articolului 3 au un sens autonom, care ar putea fi diferit de sensul aceluiași termen din legislația Republicii Moldova. Astfel, în ceea ce privește distincția dintre termenii „tortură”, „inuman” și „degradant”, în hotărârea *Ilașcu v. Moldova și Federația Rusă* (8 iulie 2004) CEDO a notat următoarele:

„425. Curtea a considerat tratamentul ca fiind „inuman”, deoarece *inter alia* acesta a fost premeditat, a fost aplicat ore în șir și a cauzat fie leziuni corporale, fie suferințe fizice sau psihice intense. Curtea a considerat un tratament ca fiind „degradant”, deoarece el a cauzat victimelor sentimente de frică, îngrijorare și inferioritate capabile să le umilească și să le înjosească (a se vedea, de exemplu, *Kudla v. Poland* [GC], nr. 30210/96, § 92, ECHR 2000-XI).

426. Pentru a determina dacă o anumită formă de maltratare poate fi calificată drept tortură, Curtea trebuie să ia în vedere distincția prevăzută în articolul 3 dintre acest termen și cel de tratament inuman sau degradant. Așa precum ea a constatat anterior, intenția a fost ca Convenția, printr-o astfel de distincție, să acorde un stigmat special tratamentului inuman deliberat care cauzează suferințe foarte grave și crude; aceeași distincție este prevăzută în articolul 1 al Convenției Națiunilor Unite împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante (a se vedea hotărârea menționată mai sus, în cauza *Selmouni*, § 96):

„ În sensul prezentei Convenții, termenul „tortură” desemnează orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenție, o durere sau suferințe puternice, de natură fizică sau psihică, în special cu scopul de a obține, de la această persoană sau de la o persoană terță, informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis, de a o intimida sau de a face presiune asupra unei terțe persoane, sau pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință sunt provocate de către un agent al autorității publice sau orice altă persoană care acționează cu titlu oficial, sau la instigarea sau cu consimțământul expres sau tacit al unor asemenea persoane. (...)”

427. De asemenea, Curtea a constatat că termenul „grav” este, la fel ca și termenul „nivelul minim de severitate”, necesar pentru ca articolul 3 să devină aplicabil, fiind prin natura lucrurilor, relativ (ibid., § 100): el depinde, de asemenea, de toate circumstanțele cauzei, cum ar fi durata tratamentului, efectele sale fizice sau psihice și, în anumite cazuri, sexul, vârsta și starea sănătății victimei (a se vedea, printre altele,

Kalashnikov v. Russia, nr. 47095/99, § 95, ECHR, 2002-VI; și hotărîrea *Labita* menționată mai sus, § 120). Mai mult, atunci cînd Curtea analizează dacă tratamentul este „degradant” în sensul articolului 3, ea va lua în calcul dacă scopul acestui tratament a fost de a umili și înjosi persoana și dacă, în ceea ce privește consecințele, acest tratament a afectat negativ personalitatea ei, într-un mod incompatibil cu articolul 3. Chiar și absența unui asemenea scop nu poate exclude categoric o constatare a violării articolului 3 (cazul *Valasinas v. Lithuania*, nr. 44558/98, § 101, ECHR 2001-VIII).

Astfel, pentru a înțelege ce tip de comportament este interzis și cum urmează a fi clasificat este necesar de a menționa implicațiile juridice pentru fiecare termen stabilit de articolul 3.

Pot fi evidențiate cinci elemente constitutive:

- a) tortura;
- b) tratamentul inuman;
- c) tratamentul degradant;
- d) pedeapsă inumană și
- e) pedeapsă degradantă.

5. Tortura constituie o formă agravantă și intenționată a unui tratament ori pedeapsă crude, inumane sau degradante.

Din această noțiune rezultă patru elemente esențiale care constituie tortura:

- Cauzarea unor suferințe sau dureri fizice sau psihice grave;
- Cauzarea intenționată a durerii sau suferințelor;
- Urmărirea unui scop anume, precum ar fi obținerea informației sau mărturiilor, pedepsirea, umilirea și înjosirea persoanei;
- Cel care le produce este un agent al forței publice sau o persoană care acționează la instigarea sau cu consimțămîntul expres sau tacit al acestuia.

Distincția dintre tortură și alte tipuri de maltratare se realizează conform diferenței de intensitate a durerii cauzate. Elementele subiective ale acestui criteriu bazate pe sex, vîrsta și starea de sănătate a victimei sunt relevante pentru evaluarea *intensității* unui tratament anume. Acțiunile care în mod obiectiv cauzează o intensitate suficientă de durere vor fi considerate tortură, indiferent dacă victima este femeie sau bărbat, ori dacă are o constituție fizică dezvoltată sau nu.

Tortura este caracterizată ca fiind o formă *intenționată* de maltratare pentru care este necesar un anumit nivel de pregătire și de efort pentru a acționa astfel. CEDO a recunoscut ca tratament intenționat cu caracter de tortură; „spînzurătoarea palestiniană” (cazul *Aksoy vs Turcia*); „cauzarea unui număr mare de lovituri și alte forme de tortură” (cazul *Dikme vs Turcia*); alimentarea forțată într-o manieră care a supus reclamantul la dureri fizice extreme și umilință (cazul *Ciorap vs Moldova*); violul unui deținut de către un oficial al statului (cazul *Aydin vs Turcia*); supunerea victimei la șocuri electrice, tratament cu apă fierbinte și rece, lovituri în cap și amenințarea privind maltratarea copiilor (cazul *Akkoc vs Turcia*); aplicarea așa zisei „falaka” – lovirea tălpilor (cazul *Corsacov vs Moldova*) etc.

6. Tratament inuman și degradant. CEDO a considerat tratamentele ca fiind „inumane” pentru că au fost premeditate, au fost aplicate continuu și au cauzat fie vătămări corporale, fie afecțiuni fizice și psihice. Tratamentele sunt considerate a fi „degradante” deoarece prin natura lor creează victimei un sentiment de teamă, angoasă și inferioritate, de natură să o umilească și să o devalorizeze (hot. *Kudla vs Polonia*, p. 92).

Un *tratament* este estimat ca fiind *inuman* deoarece a fost premeditat, aplicat ore în șir și a cauzat fie vătămare corporală, fie suferințe fizice și psihice profunde:

- în perioada detenției, unde victima este supusă maltratării, care este intensă, însă nu în măsura necesară pentru a fi calificată ca tortură.

- în afara detenției, unde victimele sunt intenționat expuse unor acte crude, care le provoacă o stare de extremă tulburare.

În cauza Irlanda vs Regatul Unit (hot. din 18.01. 1978) CEDO a menționat că, combinarea celor așa numite „cinci tehnici” (impunerea persoanei de a sta la perete, aplicarea cagulei, expunerea la zgomot, privarea de somn, privarea de mâncare și băutură) - „tehnici de dezorientare” sau „privare senzorială” au fost apreciate ca tratament inuman și degradant. Totodată, aceste tratamente nu au provocat suferințe de o intensitate și cruzime deosebită în înțelesul termenului de tortură.

Tratamentul degradant este cel care generează victimelor sentimente de frică, anxietate și inferioritate, capabile să umilească și să înjosească victima; înfrânge rezistența fizică și morală a victimei și determină victima să acționeze împotriva voinței sau conștiinței sale.

Drept inuman și degradant poate fi considerat un asemenea tratament care cuprinde: legarea și închiderea victimei într-o celulă întunecoasă și friguroasă și tratarea în așa fel încât să lase răni sau urme vizibile pe corpul victimei; neacordarea posibilității de a dormi, nealimentarea victimei, întreținerea fără apă și în gălăgie continuă, percheziția corporală înjositoare, obligarea de a dezbrăca hainele în prezența persoanelor de sex opus; condiții de detenție inumane și degradante, inclusiv suprapopularea celulelor, lipsa accesului la lumină naturală și artificială, calitatea și cantitatea insuficientă a hrănilor, lipsa plimbărilor la aer liber, asistența medicală neadecvată etc.

7. Pedepșa inumană sau degradantă

Pedepșa este considerată inumană dacă provoacă suferințe de intensitate deosebită ca urmare a aplicării violenței fizice asupra unei ființe umane (pedepsele corporale);

Degradantă este pedeapsa în care elementul umilirii ființei umane este atât de intens încât provoacă condamnatului sentimente de frică și inferioritate.

8. Întru asigurarea garanțiilor în aspectul material prevăzute de articolul 3 combinată cu obligațiunea ce rezultă din prevederea art. 1 din Convenție sunt stabilite două tipuri de obligații esențiale ale agenților statului: obligații pozitive și obligații negative. Obligațiile pozitive solicită intervenția activă a statului de a proteja dreptul persoanei, de a crea anumite condiții, mecanisme de protecție, de a lua anumite măsuri, pe când cele negative solicită ca statul (agenții lui) să se abțină de a comite anumite acțiuni care ar duce la încălcarea prevederilor art. 3 al Convenției.

9. Obligațiile pozitive ale statului sunt obligații ce impun efectuarea acțiunilor pozitive care să prevină și să ofere remedii prompte și eficiente contra torturii și altor forme de rele tratamente. Fiecărui stat contractant îi revine sarcina de a dispune de un arsenal juridic adecvat și suficient pentru a asigura respectarea obligațiilor pozitive ce-i revin din art. 3 din Convenție. Acest arsenal trebuie să includă următoarele.

10. Oferirea protecției împotriva relelor tratamente. Această obligație impune statele să ia măsuri pentru a asigura particularilor, ce se află sub jurisdicția lor, că nu vor fi supuși torturii sau tratamentelor inumane sau degradante sau pedepselor inumane ori degradante. Asemenea măsuri trebuie să ofere o protecție eficace, în special, pentru copii

și alte persoane vulnerabile cum ar fi persoanele deținute (reținute, arestate, condamnate, internate forțat în spitale) și trebuie să includă măsuri rezonabile pentru a preveni maltratarea despre care autoritățile au știut sau ar fi trebuit să știe. Același lucru se aplică direct situațiilor în care particularii sunt în responsabilitatea sau sarcina nemijlocită a autorităților locale.

Obligația pozitivă a statului de a oferi protecție constă și în crearea condițiilor ca deținuții să fie protejați de agresiune nu doar din partea agenților statului dar și din partea altor deținuți.

În cazul plîngerii privitor la atacurile din partea deținuților cu care victima se afla în aceeași încăpere, instanța urmează să examineze dacă autoritățile publice au întreprins toate măsurile care puteau fi rezonabil întreprinse la momentul evenimentelor pentru a proteja persoana.

Obligațiile pozitive ale statului la diverse etape de urmărire penală:

10.1 Obligații pozitive privitor la persoanele deținute. Persoanele private de libertate, aflîndu-se, astfel, complet sub controlul autorităților, sunt cele mai vulnerabile și mai expuse riscului de abuz. Exercițarea controlului riguros ce ar exclude arbitrarul din partea agenților statului față de persoanele deținute trebuie să fie supus unei monitorizări stricte.

- punctul de pornire pentru stabilirea dacă a avut loc sau nu o maltratare, în primul rînd trebuie de determinat dacă a fost aplicată sau nu forța fizică asupra deținutului;

- cei mai evidenți indici ai recurgerii la forța fizică sunt semnele vizibile de vătămare a integrității fizice sau traumele psihologice observabile;

- sarcina probației cade ferm asupra administrației locului de detenție, care trebuie să furnizeze un raport privind modul în care au fost cauzate asemenea leziuni.

10.2. Obligațiile pozitive ale agenților statului la arestarea și interogarea persoanei. Este important ca la această etapă sistemul de drept să ofere garanții fundamentale contra maltratării, și anume:

- dreptul deținutului să informeze la alegerea sa un terț (membru al familiei, prieten, consultant) despre faptul detenției sale;

- dreptul de acces la un avocat;

- dreptul de a solicita o examinare medicală de către un medic la alegerea sa.

Examenul medical trebuie făcut în lipsa agenților statului (poliției, reprezentanților penitenciarului etc.).

La reținerea și aplicarea arestului preventiv, instanțele urmează să țină cont de Recomandările Comitetului European pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante (CPT) făcute în raporturile sale (2001, 2004, 2007). Astfel, CPT recomandă procurorilor sau judecătorilor din țara noastră ca de fiecare dată cînd o persoană privată de libertate se prezintă în fața lor, să noteze în scris afirmațiile acesteia despre aplicarea maltratării, să solicite imediat un examen medico-legal și să ia măsurile necesare pentru ca în baza afirmațiilor să fie intentată o anchetă adecvată. O astfel de abordare trebuie urmată, indiferent dacă persoana care a reclamat, are sau nu răni exterioare vizibile. Mai mult ca atît, chiar și în lipsa unei plîngerii, odată ce există un motiv de a crede că o persoană privată de libertate a putut fi victima unei maltratări, trebuie să solicite un examen medico-legal.

Din sensul recomandărilor CPT rezultă că, persoana reținută sau arestată fiind adusă în fața procurorului sau, după caz, a judecătorului de instrucție, aceștia sunt obligați să o întrebe în prezența avocatului dacă nu a fost supusă relelor tratamente, iar răspunsul să fie fixat în procesul-verbal respectiv.

Dacă pe părțile dezgolite ale corpului persoanei reținute, arestate sunt semne vizibile de traumatism, procurorul, sau după caz, judecătorul de instrucție urmează să concretizeze originea, timpul și circumstanțele apariției acestor urme de traumatism și să fixeze în procesul-verbal, iar în caz de necesitate să dispună efectuarea examenului medical.

Pe durata perioadei de detenție, în special în perioada inițială de detenție, administrația locurilor de detenție trebuie să fie capabilă să justifice toate mișcările deținuților, toate persoanele care ar fi putut avea acces la deținuți și unde se aflau deținuții la momentul respectiv.

La momentul reținerii, persoanele reținute urmează a fi examinate dacă nu au urme de violență și în cazul prezenței acestora pe corp, necesită a fi fixat în procesul-verbal de reținere orice semn vizibil de violență depistate cu explicațiile de rigoare privitor la natura, condițiile și timpul apariției acestora. În cazul în care nu au fost fixate asemenea urme de violență, organul de urmărire penală trebuie să demonstreze că violența nu a fost aplicată de agenții săi sau cu acordul tacit al acestora.

10.3 Obligațiile statului privitor la condițiile de detenție. CEDO a subliniat dreptul tuturor deținuților la condiții de detenție care să fie compatibile cu demnitatea umană, astfel încât să asigure că modul și metoda de executare a măsurilor impuse nu îi supun la stres sau greutate de o intensitate care să depășească nivelul inevitabil de suferință inerent în detenție; în plus, pe lângă sănătatea deținuților, bunăstarea trebuie asigurată în mod adecvat, date fiind nevoile practice ale închisorii.

Condițiile de detenție se referă atât la mediul general, în care sunt deținute persoanele private de libertate, cât și la regimul închisorii și condițiile specifice în care sunt ținute deținuții:

- o persoană deținută preventiv și a cărei responsabilitate penală nu a fost constatată printr-o hotărâre judecătorească definitivă, se bucură de prezumția nevinovăției, aplicabilă nu numai procesului penal, dar și regimului juridic care guvernează drepturile acestor persoane în locurile de detenție;

- efectele produse asupra bunăstării fizice și psihice a unei persoane reprezintă factori care trebuie luați în considerație la constatarea dacă izolarea sau separarea constituie o încălcare;

- percheziția corporală este un alt tratament la care pot fi supuși deținuții, deși poate fi necesară, în anumite cazuri, trebuie efectuată în mod adecvat pentru a nu fi calificată drept degradantă;

- punerea cătușelor și alte metode de constrângere sau alte măsuri disciplinare, precum ar fi privarea de exerciții în aer liber sau privarea de dreptul de a primi vizite, trebuie de asemenea să fie supuse unei revizuirii și unui control pentru a se asigura că modul în care sunt aplicate nu este abuziv și nici nu reprezintă un tratament degradant.

La adresarea persoanei cu plângere referitor la condițiile de detenție urmează a fi consultată Recomandarea Rec(2006)13 a Comitetului de Miniștri al statelor-membre privind detenția provizorie, condițiile în care are loc aceasta, precum și aplicarea garanțiilor împotriva abuzului.

Urmează de avut în vedere că efectele cumulative ale condițiilor de detenție, cum ar fi: lipsa asistenței medicale suficiente, expunerea la fumul de țigară, alimentația inadecvată, termenul petrecut în detenție și impactul specific pe care asemenea condiții le-ar fi cauzat stării sănătății deținutului, se consideră ca condiții care sunt în contradicție cu articolul 3 din Convenție (cazul *Ostrovar vs Moldova*, p. 89).

10.4 Obligațiile pozitive ale statului la detenția persoanelor cu tulburări psihice. În cazul persoanelor cu tulburări psihice, trebuie de ținut cont de vulnerabilitatea și inabilitatea lor, în anumite cazuri, de a se plînge în mod coerent sau, în general, de a se plînge privind modul în care sunt afectați de un anumit comportament. În cazul verificării unei asemenea plîngerii fie de la rude, prieteni, fie chiar de la însăși persoana în cauză trebuie aplicată o diligență deosebită recurgerii la instrumentele de constrîngere fizică cum ar fi cătușele sau curelele, cămășile de forță, alte măsuri de imobilizare. Acestea ar trebui justificate doar în cazuri excepționale, fiind direct autorizate de un medic sau să fie adusă imediat la cunoștința medicului pentru aprobare. Practica de izolare pe o perioadă nejustificată (adică izolarea într-o încăpere, cameră) a pacienților violenți sau cu un comportament „necontrolat” reprezintă de asemenea un aspect de îngrijorare de aceea trebuie de stabilit că, izolarea să nu fie folosită niciodată ca pedeapsă ci doar ca măsură excepțională.

10.5 Discriminarea. Tratamentul instituționalizat care este bazat pe prejudecata unei majorități împotriva unei minorități reprezintă de asemenea un tratament degradant. Fapta constituie infracțiune de tortură și atunci cînd aceasta este săvîrșită din motiv de discriminare, chiar dacă scopul nu este realizat. Motivul săvîrșirii faptei bazat pe o formă de discriminare există indiferent de forma de discriminare (socială, politică, economică) (*hot. Moldovan vs România din 29 martie 2007*).

10.6 Obligația statului de a asigura acordarea asistenței medicale adecvate și prompte. Persoanelor aflate în custodia statului, în caz de necesitate urmează a fi asigurate cu asistență medicală adecvată și prompt. CEDO menționează că, deși articolul 3 din Convenție nu poate fi interpretat ca bazîndu-se pe o obligație generală de a elibera deținuții pe motive de sănătate, impune totuși o obligație a statului de a proteja bunăstarea fizică a persoanelor închise, acordându-le asistență medicală necesară.

10.7. În cazul în care există pericol asupra vieții sau sănătății persoanei deținute, chir dacă acest pericol apare la inițiativa deținutului, statul are obligația pozitivă de a **lua măsurile** absolut necesare pentru salvarea vieții și sănătății persoanelor deținute (alimentarea forțată, protecția de suicid, de automutilare etc.).

11. Obligația negativă, adică obligația agenților statului de a se abține de la comiterea anumitor acțiuni arbitrare în privința persoanelor aflate în custodia statului, aceste obligații se referă la acțiunile colaboratorilor poliției, forțelor armate sau de securitate și colaboratorilor instituțiilor penitenciare, instituțiilor medicale în care persoanele se dețin forțat conform unei hotărîri judecătorești. Această obligație are un caracter absolut și este una de rezultat și nu de conduită. În practică urmează a fi făcută distincție între plîngerile privind maltratarea persoanei de către autorități și deplîngerea condițiilor rele de detenție.

12. În cazul în care este făcută declarație de aplicare a relexor tratamente față de persoană, urmează a fi cercetate următoarele circumstanțe:

- dacă persoana a fost agresată de reprezentanții statului sau de persoane deținute cu acordul tacit al reprezentanților administrației penitenciarului, adică dacă este victimă a relexor tratamente persoana respectivă;
- aprecierea gravității relexor tratamente;
- împrejurările în care au fost cauzate relexor tratamente și scopul aplicării acestora;

- proporționalitatea între aplicarea forței de către reprezentanții autorității statului și comportamentul victimei.

Plenul notează, faptul că persoana reținută era înarmată nu justifică automat aplicarea forței (a se vedea cazul *Boicenco v. Moldova*, citat mai sus, § 126). Pentru aplicarea forței se cere existența unor motive convingătoare care ar demonstra că aplicarea ei nu putea fi evitată. În același timp, forța aplicată trebuie să fie proporțională cu pericolul prezentat de persoana reținută. Astfel, nu va putea fi justificată aplicarea loviturilor după imobilizarea persoanei (a se vedea cazul *Victor Savițchi v. Moldova*, citat mai sus, § 67).

13. Conform articolului 10 alin.(3) CPP, în desfășurarea procesului penal nimeni nu poate fi supus la tortură sau la tratamente cu cruzime, inumane ori degradante și nici nu poate fi silit să participe la acțiuni procesuale care lezează demnitatea umană. Conform articolului 94 alin. (1) pct. 1) CPP, folosirea în procesul penal a probelor obținute cu încălcarea acestei norme este inadmisibilă, iar aceste probe urmează a fi excluse din dosar. Punerea la baza sentinței de condamnare a unei astfel de probe este contrară articolului 6 al Convenției și atrage inechitatea întregii proceduri, indiferent de valoarea probantă a probei (a se vedea cazul *Levița v. Moldova*, hotărâre din 16 decembrie 2008, § 100).

II. PARTEA PROCESUALĂ DE APLICARE A PREVEDERILOR ART. 3 DIN CONVENȚIE

14. Atunci când o persoană afirmă în mod susținut că a suferit, din partea poliției sau altor servicii similare ale statului, tratamente contrare articolului 3 al Convenției, această dispoziție, combinată cu obligația generală impusă statului prin articolul 1 de “a recunoaște oricărei persoane ce ține de jurisdicția [sa] drepturile și libertățile definite (...) [în] Convenție”, cere, implicit, să se facă **o anchetă oficială efectivă**. Această anchetă, trebuie să poată conduce la identificarea și pedepsirea vinovaților (hot. *Labita vs Italia*)

Dacă unei persoane i-au fost cauzate leziuni corporale în perioada aflării în detenție sau în controlul poliției, orice astfel de leziune ar da o prezumție puternică că acea persoană a fost supusă relelor tratamente (hot. *Bursuc vs Romania*, din 12 octombrie 2004). Ține de sarcina autorităților statului să dea o explicație plauzibilă Curții Europene a Drepturilor Omului despre circumstanțele în care au fost cauzate leziunile corporale, neîndeplinirea căreia ridică o problemă clară în temeiul articolului 3 al Convenției (cazul *Selmouni v. Franța*, § 87). Această regulă de probațiune este prevăzută și în articolul 10 alin. 3/1 CPP, care cere autorității în custodia căreia se află persoana să demonstreze că aceasta nu a fost supusă torturii sau altor tratamente sau pedepse crude. În cazul în care statul omite să facă acest lucru, poate exista o situație care să cadă sub incidența articolului 3 al Convenției

Conform art. 298 alin. (4) CPP penală orice declarație, plîngere sau alte circumstanțe ce oferă temei de a presupune că persoana a fost supusă acțiunilor de tortură, tratament inuman sau degradant urmează a fi examinate de către procuror, în modul prevăzut de articolul 274 CPP, în procedură separată.

15. Declarație despre aplicarea față de persoană a torturii, tratamentului inuman, degradant în temeiul art. 298 alin. (4) CPP poate fi depusă de către însăși pretinsa victimă, de ruda acestuia, de avocat sau de medic care a acordat asistență medicală victimei. Medicul care a acordat ajutor victimei și a constatat urme de aplicare a

maltratării trebuie să discute în condiții de confidențialitate cu victima necesitatea declarării despre aplicarea maltratării. Dacă pacientul nu este de acord ca medicul să facă declarații, acesta nu trebuie să-și expună în mod conștient pacientul pericolului represiunii în urma declarației.

Chiar în absența unei plîngerii exprese trebuie desfășurată o investigație pentru a stabili dacă au avut loc sau nu fapte de maltratare în cazul în care există alte circumstanțe ce dau temei de a conchide că sunt urme de maltratare.

Plenul atenționează că judecătorii și procurorii urmează a fi conștienți de faptul că există metode de aplicare a forței care nu lasă urme pe corpul victimei (*mutatis mutandis*, cazul *Boicenco c. Moldovei*, 11 iulie 2007, § 109).

16. Standardele internaționale cu privire la eficacitatea investigațiilor cauzelor de pretinsă tortură sunt extrem de înalte. Aceste standarde își găsesc reflectarea în „Principiile cu privire la investigarea efectivă și documentarea torturii și a altor pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante” recomandate de rezoluția Adunării Generale a ONU 55/89 din 4 decembrie 2000.

Conform acestor principii, scopul investigării efective și documentării torturii și a altor pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante include următoarele:

(a) clarificarea faptelor, stabilirea și recunoașterea responsabilității individuale și a instituției respective față de victime și familiile lor;

(b) identificarea măsurilor necesare pentru prevenirea unor fapte similare;

(c) facilitarea urmăririi și/sau, dacă este corespunzător, sancționarea disciplinară a celor indicați în investigație ca fiind responsabili și demonstrarea necesității pentru o reparație și redresare deplină din partea statului, care include compensații financiare echitabile și adecvate și acordarea mijloacelor pentru îngrijire medicală și reabilitare.

Reieșind din principiile menționate și în baza jurisprudenței CEDO investigațiile cauzelor de rele tratamente trebuie să fie eficiente, efective, multilaterale, complete și rapide.

16.1 Eficiența investigației constă în capacitatea organului de urmărire penală de a identifica persoanele responsabile de aplicarea relelor tratamente astfel ca ele să poată fi trase la răspundere. În caz contrar, interdicția legală generală a tratamentelor inumane sau degradante ar fi lipsită de eficiență practică, în ciuda importanței sale fundamentale, și s-ar crea posibilitatea ca în unele cazuri agenții statului, beneficiind de o cvasi-impunitate, să calce în picioare drepturile persoanelor aflate sub supravegherea lor (*Hot. Labita vs Italia*, § 131).

16.2 O investigație este efectivă dacă este exercitată de un organ care este **competent, independent și imparțial** de organul și de persoanele implicate în evenimentele supuse investigării. Independența presupune nu numai lipsa unei legături ierarhice sau instituționale, dar și o independență reală (a se vedea cazul *Boicenco v. Moldova*, § 121).

Astfel, investigația trebuie să fie exercitată de procurori care nu-s implicați în urmărirea penală în cauza în privința persoanei care pretinde a fi victimă a relelor tratamente. Procurorul care a înaintat oficial persoanei ce reclamă relele tratamente, învinuirile și care a solicitat instanței aplicarea față de aceasta a arestului preventiv, precum și prelungirea ulterioară a acestuia, nu poate efectua investigație la cerere de maltratare, deoarece nu corespunde principiului independenței și imparțialității.

Investigația trebuie să se finalizeze cu un act procesual al organului care a efectuat investigația și trebuie să conțină scopul investigației, procedurile și metodele folosite

pentru evaluarea dovezilor, să descrie detaliat evenimentele specifice care s-au constatat, dovezile care le susțin și o listă de nume ale martorilor care au depus mărturie, cu excepția acelor a căror identitate rămîne ascunsă pentru protecția lor (audiate în ordinea prevăzută de art. 110 CPP), precum și concluziile și recomandările bazate pe constatările de fapt și pe legislația în vigoare.

Investigația nu trebuie să se bazeze doar pe explicațiile polițiștilor împotriva cărora reclamantul depune plîngere. Ordonanța prin care s-a dispus neînceperea urmăririi penale doar în baza explicațiilor polițiștilor împotriva cărora victima depune plîngere, nu poate corespunde unei investigații efective.

Organul care efectuează investigația trebuie să determine dacă forța utilizată de poliție a fost sau nu justificată în circumstanțele cazului.

16.3 Investigația multilaterală și completă obligă autoritățile ca permanent să facă încercări serioase de a afla ce s-a întîmplat și nu trebuie să se bazeze pe concluzii pripite sau nefondate pentru a clasa investigația sau pentru a le folosi ca bază a deciziilor lor.

Organul ce efectuează investigația trebuie să întreprindă măsuri rezonabile și disponibile pentru a asigura dovezi privitoare la incident, inclusiv declarații ale martorilor oculari, ale rudelor victimei, declarații ale medicilor, avocaților, cercetarea tuturor celor ce au fost implicați în aplicarea violenței, cercetarea fișelor medicale, expertize medico-legale, fotografiile color ale vătămărilor, cercetarea registrelor de înregistrare a mișcării victimei deținute etc. Expertiza medico-legală trebuie efectuată în conformitate cu „Principiile cu privire la investigarea efectivă și documentarea torturii și a altor pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante” recomandate de rezoluția Adunării Generale a ONU 55/89 din 4 decembrie 2000 și asigurată posibilitatea pretinsei victime de a propune un expert. Orice omisiune pe parcursul desfășurării investigației care ar putea submina capacitatea sa de a stabili cauza leziunilor corporale sau identitatea persoanelor responsabile riscă să aibă drept consecință ca o astfel de investigație să nu corespundă standardelor menționate.

Părțile în procesul penal vor avea în vedere faptul că, potrivit articolului 279 CPP, pînă la pornirea urmăririi penale, organul de urmărire penală poate efectua doar cercetarea la fața locului și percheziția corporală sau ridicarea. În cazul în care a fost refuzată pornirea urmăririi penale pe marginea unei plîngeri de maltratare, informații relevante detaliate despre care nu puteau fi acumulate decît prin alte acțiuni procesuale, această ordonanță nu va putea fi considerată ca fiind emisă pe marginea unei cercetări depline a faptelor.

16.4 Investigația rapidă constă în reacția promptă a procurorului la plîngerile adresate de către persoane în perioada respectivă. Investigația nu este rapidă cînd durează mai mulți ani, perioadă în care ea adesea este încetată și redeschisă, transmisă de la un executor la altul.

Investigația trebuie să **ofere o explicație logică** a cauzei leziunilor pe corpul victimei.

În cazul în care organul de urmărire penală motivează cauzarea vătămărilor victimei prin automutilare, el trebuie să demonstreze automutilarea.

Nu-i suficient ca organul de urmărire penală să motiveze cauzarea vătămărilor corporale victimei în urma unei maladii psihice, ci este necesar ca prin probe să demonstreze că victima suferea de o asemenea maladie și că vătămările corporale sunt o consecință a acestei maladii.

16.5 Organul de urmărire penală trebuie, în primul rând, să dispună examinarea imediată a persoanei de un medic și să încerce să stabilească originea leziunilor (a se vedea cazul *Pruneanu v. Moldova*, §§ 62 și 63).

Examinarea medicală a victimei trebuie efectuată în particular în condiții de confidențialitate. Poliția sau alți funcționari care însoțesc victima nu trebuie să fie prezente la examinare. În cazul când, în opinia medicilor examinatori, există dovadă evidentă că victima are un comportament care pune serios în pericol siguranța personalului medical, la examinare pot asista persoane care asigură securitatea în instituția medicală, și nu poliția.

Dacă în urma examenului medical se confirmă urme de maltratare, procurorul sau instanța vor lua măsuri pentru a scoate persoana din condițiile în care a fost deținută (se va pune în discuție necesitatea continuării deținerii în arest preventiv, transferarea în altă instituție penitenciară etc).

III. ALTE ASPECTE DE APLICARE A PREVEDERILOR ART. 3 DIN CONVENȚIE

17. În caz de necesitate, victima relexor tratamente și martorii pot cere măsuri de protecție în privința lor și a rudelor și procurorul sau, după caz, instanța va dispune asemenea măsuri pentru a-i protejată împotriva violenței, a amenințărilor de violență sau a oricăror forme de intimidare care pot surveni ca rezultat al investigației.

18. Pretinsele victime ale torturii sau maltratării și reprezentanții lor legali vor fi informați despre mersul investigației pe marginea relexor tratamente și vor avea acces la orice audiere (confruntare), precum și la toată informația relevantă pentru investigația de maltratare, de asemenea vor avea dreptul să prezinte alte probe.

19. Victimei relexor tratamente trebuie să-i fie explicat dreptul de a contesta orice hotărâre, adoptată de organul de urmărire penală pe marginea plîngerii sale, dacă cauza penală în baza plîngerii nu a fost trimisă în judecată. De asemenea, procurorul trebuie să-i explice petiționarului dreptul de a adresa plîngerii în ordinea prevăzută de art. 313 CPP cu respectarea procedurii prealabile.

În cazul examinării plîngerii de aplicare a maltratării în ordinea prevăzută de art. 313 CPP, judecătorul de instrucție urmează să verifice argumentele plîngerii prin prisma explicațiilor date în prezenta hotărâre și în Hotărârea Plenului nr. 7 din 4 iulie 2005 „Cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale”, capitolul 5.

În cazul în care relexor tratamente sunt aplicate la faza de executare a pedepsei în penitenciar, plîngerile vor fi adresate procurorului, care va dispune efectuarea investigației, iar hotărârile pe marginea investigației vor fi contestate și soluționate, după caz, în ordinea prevăzută de art. 469-471 CPP.

20. Plîngerile privitor la condițiile de detenție și calitatea asistenței medicale, declarate la faza de urmărire penală și în cadrul judecării cauzei, se vor examina în ordinea prevăzută de articolul 313 Cod de procedură penală.

În conformitate cu prevederile art. 385 Cod de procedură penală, dacă în cazul urmăririi penale sau judecării cauzei s-au constatat încălcări ale drepturilor inculpatului de a nu fi supus relexor tratamente și s-a stabilit din vina cui au fost comise (pentru aceasta este suficient stabilirea doar a instituției vinovate) – instanțele care judecă cauza examinează posibilitatea reducerii pedepsei drept recompensă pentru aceste încălcări.

IV. Remediile de ordin civil în cazul constatării violării art. 3 din Convenție

21. Dreptul la un recurs efectiv prevăzut de art. 13 al Convenției presupune existența unor remedii acordate de către instanțele judecătorești naționale în cazul de încălcare a unui drept garantat de Convenție.

În cazul constatării violării art. 3 din Convenție, victima este în drept să solicite instanțelor naționale despăgubiri materiale și morale.

22. Dacă pe parcursul examinării cauzei penale împotriva unui agent al forței publice învinuit de acte de tortură sau tratament inuman sau degradant partea vătămată a înaintat o acțiune civilă cu privire la repararea prejudiciului material și moral, această acțiune urmează a fi examinată de către instanța de competența căreia este cauza penală conform prevederilor art. 225 Cod de procedură penală.

23. În cazul reclamării de către inculpat a condițiilor proaste de detenție sau lipsă de asistență medicală adecvată prin înaintarea în procesul penal a unei acțiuni civile împotriva statului, prin care se solicită despăgubiri materiale și morale, instanța care examinează cauza penală lasă acțiunea civilă fără soluționare, fapt ce nu lipsește inculpatul de dreptul de a intenta separat o astfel de acțiune în instanța de judecată, care urmează a fi examinată în procedură contencioasă în conformitate cu prevederile Codului de procedură civilă.

24. În calitate de pîrît în cazurile nominalizate mai sus urmează a fi stabilit statul în persoana Ministerului Finanțelor, care deține conform Convenției obligația pozitivă de a preveni actele de tortură sau tratament inuman sau degradant.

25. La examinarea litigiilor respective, instanța de judecată urmează să țină cont de faptul că interdicția prevăzută de articolul 3 este absolută. Prin urmare, insuficiența mijloacelor financiare pentru a îmbunătăți condițiile de detenție nu justifică deținerea unei persoane o perioadă continuă în condiții sub nivelul Regulilor Penitenciare Europene. Pentru a stabili dacă detenția persoanei în condiții rele este contrară articolului 3, urmează a se stabili dacă a fost depășit nivelul minim de severitate.

Astfel, în cazul *Becciev contra Moldovei* (06 octombrie 2006), CEDO a constatat depășirea nivelului minim de severitate prin detenția reclamantului timp de 39 de zile în Izolatorul de Detenție Provizorie al Comisariatului General de Poliție al municipiului Chișinău datorită lipsei plimbărilor, hranei insuficiente, lipsei accesului la lumina naturală, păstrării luminii aprinse în celulă permanent și a lipsei saltelelor și lenjeriei de pat. Totodată, în cazul *Gorea contra Moldovei* (17 iulie 2007), CEDO a constatat că detenția reclamantului în același centru de detenție timp de 21 de zile nu a depășit nivelul minim de severitate.

26. Pentru a stabili condițiile concrete de detenție într-o anumită instituție la o anumită perioadă de timp urmează a se examina declarațiile persoanei prin prisma rapoartelor Comitetului European pentru prevenirea torturii și tratamentelor sau pedepselor inumane sau degradante (CPT), care efectuează periodic vizite de

documentare în centrele de detenție din Republica Moldova. Pe marginea fiecărei vizite se întocmește un raport cu descrierea celor constatate și a recomandărilor.

Rapoartele CPT, în limbile engleză sau franceză și unele traduceri ale acestora, pot fi găsite pe pagina web a comitetului-www.cpt.coe.int. Datele din aceste rapoarte urmează a fi coroborate cu celelalte probe din dosar.

27. La stabilirea cuantumului despăgubirilor acordate în caz de încălcare a art. 3 din Convenție, instanța de judecată urmează să aplice în direct art. 41 al Convenției, care prevede că la constatarea încălcărilor dispozițiilor Convenției și a Protocoalelor sale poate fi acordată o satisfacție echitabilă.

Cuquantumul prejudiciului moral urmează a fi determinat în conformitate cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și legislația națională.

**Președintele
Curții Supreme de Justiție**

Ion Muruianu

*Chișinău,
30 octombrie 2009
Nr. 8*

ANEXĂ la Hotărârea Plenului nr.8 din 30.0.2009

La judecarea plîngerilor adresate în ordinea prevăzută de art. 313 sau, după caz, a cauzelor penale privind maltratarea persoanelor arestate sau deținute se aplică următoarele acte naționale și internaționale:

- Constituția Republicii Moldova (art. 24 alin. (2));
- Codul penal (art. 309, 309¹ și 328);
- Codul de procedură penală;
- Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10.12.1948, ratificată prin hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 217-XII din 28.07.1990 (Tratate internaționale, 1998, vol. I, pag. 9) – art. 5;
- Convenția europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, amendată prin Protocolul adițional și Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12 și 13, adoptată la Roma la 04.11.1950, ratificată prin hotărârea Parlamentului R.M. nr. 1298-XIII din 24.07.1997 (Tratate internaționale, 1998, vol. 1, pag. 341), în vigoare din 01.02.1998 - art. 3;
- Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, adoptată la New York la 10.12.1984 (în continuare Convenția împotriva torturii) deschisă pentru semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite prin Rezoluția 39/46 din 10.12.1984, intrată în vigoare la 26.06.1987 conform dispozițiilor art. 27 (1), în vigoare pentru Republica Moldova din 01.02.1995 (hotărârea Parlamentului nr. 473-XIII din 31.05.1995);
- Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante, adoptată la Strasbourg la 26.11.1987, intrată în vigoare la 01.02.1989, în vigoare pentru Republica Moldova din 01.02.1998 (Hotărârea Parlamentului nr. 1238-XIII din 09.07.1997);
- Declarația privind apărarea tuturor persoanelor de tortură și alte tratamente cu cruzime, inumane sau degradante din 09.12.1975 (Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 3452 (XXX), sait, Internet);
- Regulile standarde minimale ale comportamentului cu persoane arestate, adoptate de Primul Congres ONU privind prevenirea criminalității, care a avut loc la 30.08.1955 la Geneva, acceptate de Congresul social economic prin rezoluția nr. 663c (XXIV) din 30.07.1957, nr. 2076 (XII) din 13.05.1977 și nr. 1984/47 din 25.05.1984 (sait, Internet);
- Cod al principiilor apărării a tuturor persoanelor, supuse reținerii sau arestării în oarece mod – 43/173, rezoluție adoptată de Ansamblia Generală ONU, 1988 în rezoluțiile nr. 663c (XXIV) din 31.07.1957 și nr. 2076 (XXII) din 13.05.1977.
- Recomandarea Nr. R(87)3 a Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei către Statele Membre, referitoare la Regulile Europene ale Penitenciarelor, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 12 februarie 1987, în cadrul celei de-a 404-a reuniune a Delegației Miniștrilor).